

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА
ПІДГОТОВКИ ДО ЗОВНІШНЬОГО
НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ**

ВИПУСК 3

✓ учням

✓ абітурієнтам

✓ студентам

✓ учителям

✓ викладачам

2019

УДК 37.016:811.161.2+821.161](06)
ББК 74.261.4+74.261.8(4Укр)]я431
Т33

Рецензенти:

Слободинська Т. С., д-р філол. н., проф., декан факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва Вінницького обласного комунального гуманітарно-педагогічного коледжу;

Ямчук П. М., канд. філол. н., д-р філос. н., проф., акад. АН ВО України, проф. кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва;

Лісова Л. В., учитель української мови і літератури Уманського НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ст. № 7 – колегіум», учитель-методист, заслужений учитель України.

Редакційна колегія: *Цимбал-Слатвінська С. В.*, канд. пед. н., доц.; *Січкач С. А.*, канд. філол. н., доц.; *Денисюк В. В.*, канд. філол. н., доц.; *Похилюк О. М.*, канд. філол. н., спеціаліст вищої категорії, ст. викл.; *Зарудняк Н. І.*, викл.; *Денисюк І. А.*, викл.

Т33

Теорія і практика підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури : матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару. Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. Вип. 3. 272 с.

У збірнику вміщено матеріали, обговорені на Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Теорія і практика підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури», що традиційно проводиться на факультеті української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини спільно з Міжвідомчим науково-дослідним центром прикладної лінгвістики та Вінницьким гуманітарно-педагогічним коледжем з лютого 2016 року. Запропоновані методичні, психологічні та теоретичні поради вчителів і викладачів – це ще одна спроба педагогів розставити акценти на тих аспектах, що сприятимуть якісній підготовці випускників ЗНЗ до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури.

Матеріал посібника можуть використовувати всі, хто зацікавлений в успішному подоланні «першого серйозного іспиту на дорослість, на розуміння природи речей, на реалізування себе в майбутньому».

За зміст і достовірність викладених матеріалів відповідальність несе автор.

Рекомендовано до друку вченою радою факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 7 від 04 лютого 2019 року).

УДК 37.016:811.161.2+821.161](06)
ББК 74.261.4+74.261.8(4Укр)]я431

© Уманський державний
педагогічний університет
імені Павла Тичини, 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО

Цимбал-Слатвінська С. В.

ЯК УСПІШНО СКЛАСТИ ЗНО З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ?..... 6

Ромасевич О. I.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ДО ЗНО 13

Якимчук I. П., Якимчук Б. А.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧНІВ ГРУП РИЗИКУ ПІД ЧАС ЗНО 17

РОЗДІЛ II

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Авраменко В. I.

СИТУАТИВНІ ВПРАВИ ЯК ЧИННИК УДОСКОНАЛЕННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ 25

Бабій А. П.

ВИВЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ВІДОМОСТЕЙ ІЗ ФОНЕТИКИ В МЕЖАХ ШКІЛЬНОЇ ПРОГРАМИ – ВАЖЛИВА УМОВА УСПІШНОГО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗНО 29

Важеніна О. Г.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВОРУ В ПІДГОТОВЦІ ДО ЗНО: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ 33

Гонца I. С., Розгон В. В.

✓ ФОРМАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ОСОБОВИХ ФОРМ ДІЄСЛОВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ 38

Денисюк В. В.

✓ МАЛЕНЬКІ ПРОБЛЕМИ ВЕЛИКОГО ЗНО 41

Ємельянова М. В.

ПРИНЦИПИ НАГОЛОШУВАННЯ СЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 46

Жила Т. I.

✓ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 50

Коваленко В. О.

ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 55

Коваль В. О., Маслюк К. А., Задворська I. I.

✓ КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ДО ЗНО УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ 59

Комарова З. I., Молодичук О. А.

✓ ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ-ФІЛОЛОГАМИ КУРСУ ФОНЕТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ШКІЛЬНІ ПРОГАЛИНИ В МОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ 65

Лебедь Ю. Б.

РОБОТА З ТЕКСТОМ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО 67

Нікіфорова Н. С.

ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК СКЛАДОВА МОНИТОРИНГУ РІВНЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 70

Позднякова Л. В.

✓ ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНИХ НАВИЧОК ПРАВОПИСУ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ ТА ПРИКРЕТНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО 81

Пустовіт Л. Г.

✓ СЛОВНИКОВА РОБОТА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ДО ЗНО 84

2. Пограйте у картки: з одного боку картки напиши слово без виділення наголосу, а з іншого – з виділенням наголошеного складу. Поки робитимеш картки, вже багато запам'ятаєш!

3. Ті слова, що ніяк не можеш запам'ятати, напиши на папірцях та приклей удома на місця, куди часто дивишся – наприклад, на холодильник.

4. Слова з наголосом, що ти запам'ятав, намагайся застосовувати в мовленні якомога частіше, щоб це відклалося у твоїй пам'яті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булаховський Л. А. Український літературний наголос (характеристика норми). Київ – Львів : Рад. школа, 1947. 56 с.
2. Веселовська З. М. Особливості наголосу прикметників в українській літературній мові // Мовознавство. 1972. № 5. С. 56–61.
3. Винницький В. М. Коренева акцентуація суфіксальних прикметників // Мовознавство. 1991. № 6. С. 19–25.
4. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові. Київ : Рад. школа, 1984. 160 с.
5. Потебня А. А. Ударение / подг. к изд. В. Ю. Франчук. Киев, 1973. 172 с.

Жила Т. І.

(Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини)

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У сучасній українській мові є низка досліджень, присвячених слову як мовно-функціональній одиниці, вивченню стилістичних можливостей різних тематичних груп, стилістичних особливостей окремих творів, засобам створення образності [1; 3]. Ми аналізуємо особливості вживання територіальної лексики у творах Тараса Шевченка.

Однією з головних тем у літературній творчості Кобзаря є змалювання рідної землі, вираження любові до неї, вболівання за її долю, сподівання її волі та незалежності.

Великим стилістичним потенціалом насичено слово *край*. Проаналізований матеріал засвідчує, що цей іменник опостизовується і майже повністю переходить у сферу художнього мовлення. Він стає основною лексичною одиницею для номінації рідної країни, землі, Батьківщини від часів Т. Шевченка й до сучасності. Образ рідного краю присутній чи не в кожного з українських митців слова. Мотив протиставлення *свого краю краю чужому* є традиційним в українській

літературі [1]. Цей мотив закорінений у глибини народної творчості. Слова *край, країна, сторона* входять до складу великої кількості паремій, які В. В. Жайворонко називає вищим проявом народного духу, глибини його філософії, етики та естетики: *рідний край – земний рай; рідна земля (сторона) – мати, а чужа – мачуха; на чужій стороні і весна не красна; чужа країна – невесела година* [2].

Любов до землі, а також почуття болю від розлуки з нею передано за допомогою великого арсеналу епітетів. Багато таких прикладів є у творах тих письменників, яким долею судилося бути на чужині. Т. Шевченко свою рідну Україну називає *краєм*, добираючи відповідні епітети, напр.: *Хочеться хоч раз подивитись на свій край милий; Краю тихий, краю милий, моя Україно* (СМШ, I, с. 347). Біль від розлуки з рідною землею, почуття безнадії повернутися на рідну Батьківщину породжують почуття ненависті до чужини і відповідно позначення її епітетами з негативною конотацією: *І виріс я на чужині, і сивію в чужому краю; Прощай, світе, прощай, земле, неприязний краю, мої муки, мої люті в хмарі заховаю* (СМШ, I, с. 347).

Окремі епітети дозволяють змалювати конкретний образ України. До них належать *козацький, калиновий*, напр.: *Недолю співаю козацького краю* (СМШ, I, с. 347).

На позначення країни пам'ятками XVIII ст. засвідчено слово *земля*. Значення «адміністративно-територіальна одиниця» в семантичній структурі слова *земля* зберігається в новій українській мові. Укладачі «Словника мови творів Т. Шевченка» вказують, що поет слово *земля* зі значенням «країна» вжив 22 рази (СМШ, I, с. 278).

У сучасній системі адміністративного поділу іменник *земля* не функціонує як офіційне позначення територіальної одиниці. Проте в художніх текстах іменник *земля* у сполученні з відтопони́мним прикметником може позначати окрему країну, бути синонімом лексемам *область, край*.

Лексема *країна* зі значенням «держава, країна» збереглася в новій українській літературній мові. Вона побутує у віршах Тараса Шевченка: *Подивіться на рай тихий, На свою країну, Полюбіте щирим серцем Велику руїну* (СМШ, I, с. 347).

Цей іменник кодифікує П. Білецький-Носенко (Біл.-Нос., с. 195), він унесений до реєстру словника Б. Грінченка, у якому зафіксовано і стійке словосполучення *рідна країна* на позначення Батьківщини, а також похідні зі зменшувальними суфіксами – *країнка, країнонька, країночка* (Грінч., II, с. 298).

У «Словнику української мови» слово *країна* зареєстроване зі значеннями: 1) територія, що становить єдність з погляду історії,

природних умов, населення; 2) те саме, що *держава*; 3) те саме, що *край* (СУМ, IV, с. 320).

Іменник *край* зберігся в новій українській літературній мові, засвідчений у творах Т. Г. Шевченка (СМШ, I, с. 347). Оспівуючи Україну, Т. Шевченко називає її *краєм* (СМШ, II, с. 297). У «Словнику української мови» іменник *край* зареєстровано як багатозначний, одним зі значень якого є «те саме, що *країна*» з ремаркою *рідко* (СУМ, IV, с. 320).

Поетизація цієї назви особливо відчутна в похідних лексемах зі зменшувально-пестливими суфіксами *сторонка*, *сторононька*: *Легше умирає на своїй сторонці* (СМШ, II, с. 297).

У «Словнику української мови» лексема *сторона* зареєстрована як багатозначна, одне зі значень якої є «те саме, що *країна*», а також стійка сполука *рідна сторона* зі значенням «вітчизна, батьківщина» (СУМ, IX, с. 736).

Т. Шевченко вживає також територіальну назву *царство*: *Так що ж промовив Ірод п'яний, – По всьому царству постинать малих дітей*. Шевченкові поезії засвідчують уживання слова *царство* і в переносному значенні: *А молодий мене любить, Доли не шукає. Його доля – мої брови, мої карі очі. Моє слово – панство-царство* (СМШ, II, с. 394).

Іменник *волость* зберігся і в новій українській літературній мові. Він побутує у творах українських письменників XIX ст. Т. Шевченко вживає його тільки зі значенням «володіння»: *Владимир князь перед народом Убив старого Роголода, Потя народ, княжну поя, Отиде в волості своя* (СМШ, I, с. 110).

Багато українських письменників XIX ст. уживають синоніми – *місто*, і *город*. Зокрема, у творах Т. Шевченка іменник *город* зафіксовано 35 разів, *місто* – 11, *град* – 8 (СМШ, I, с. 147, 410).

Фонетичний варіант *град* залишився в новій українській літературній мові. Він засвідчений у поезіях Тараса Шевченка: *В Путивлі-граді вранці-рано Співає, плаче Ярославна* (СМШ, I, с. 147). Поет у листуванні називає Москву сполукою *престольний град* і вживає 1 раз означення *богоспасаємий*: *І того ж божого року, написавши тобі лист,.. власними руками, у тім же богоспасаємім граді Миргороді, одавши на пошту, поїхав собі* (СМШ, I, с. 38).

Іменник *місто* продовжує активно функціонувати в новій українській мові. За даними словників у творах Т. Шевченка, 11 разів (СМШ, I, с. 410).

Збереглося в новій українській літературній мові і слово *містечко*, напр.: *Круг містечка Берестечка на чотири милі Мене славні запорозжці своїм трупом вкрили; Лисянка – містечко Звенигородського повіту, над річкою Гнилим Тікачем* (СМШ, I, с. 410).

У пам'ятках на позначення столиці зафіксовано найменування, виражені словосполученням апелятивів на позначення міста *город, град, місто* із прикметниками *стольний, столичний* або *столечний, главний, царствующий*. Майже всі ці назви зберігаються і в новій українській літературній мові.

Кількасотлітню традицію в українській мові має функціонування апелятивів на позначення міст з епітетом *славний*: *Напишіть до мене у славний город Борзну; У славному-преславному місті в Чигирині Задзвонили в усі дзвони; Отам Швачка... каже сідлати Коня свого вороного. Мас погуляти у Біхові, славнім місті* (СМШ, I, с. 147, 410).

У творах Т. Шевченка засвідчений іменник *столиця*. Зафіксовано 31 слововживання цієї назви, а також сполуку *всесвітня столиця* на позначення Риму (СМШ, II, с. 297).

На позначення адміністративного центру повіту функціонують у сучасній літературі словосполучення *повітове місто* і *повітовий центр*.

Т. Шевченко вживає у листах словосполучення *повітовий город: Умань – город повітовий губернії Київської* (СМШ, II, с. 89).

Слово *село* продовжує активно вживатися у новій українській літературній мові, побутує з двома значеннями: 1) великий населений пункт; 2) мешканці села. У Т. Шевченка: *Село! Село! Веселі хати! Веселі здалека палати; Все село проклятого не нагодує* (СМШ, II, с. 239).

Т. Шевченко передає у творах і почуття захоплення селом:

Село! – і серце одпочине. Село на нашій Україні –

Неначе писанка село, Зеленим газм поросло (СМШ, II, с. 315).

Т. Шевченко вживає також назву *селище*: *Дніпро і Україну згадаєм, веселі селища в гаях* (СМШ, II, с. 239).

У словнику Б. Грінченка іменник *селище* зареєстрований у двох значеннях: 1) поселення; 2) місце, де було село (Грінч., IV, с. 112). Отже, назви *село* та *селище* зі значенням «поселення» були синонімічними. Проте іменник *село* вживається частіше, ніж лексема *селище*, напр., за даними словників мови письменників, у творах Т. Шевченка лексема *село* зафіксовано 160 разів, а слово *селище* – тільки 2 рази (СМШ, II, с. 239).

Іменник *весь* у писемних пам'ятках часто трапляється у складі словосполучення *гради (города) і весі*. Ця сполука, очевидно, була стійкою і набувала семантики «кругом, всюди».

Відомий цей вислів був і Т. Г. Шевченкові: *Люта мати! Спустила друге біснувате своє скаженеє звіря, що гради й весі пожирало* (СМШ, I, с. 71).

Поселення хуторами було певний час специфічним способом мешкання українців. Контексти функціонування цього слова в багатьох художніх творах засвідчують, що хутір був ознакою заможності українця,

характеризував його як доброго незалежного господаря, напр.: *Придбали хутір, став і млин* (СМШ, II, с. 392).

Фонетичний варіант *вулиця* став нормою в сучасній українській мові. Тарас Шевченко вживає це слово без приставного [в], напр.: *І темними улицями, де менше горіло, Іоніс Гонта дітей своїх* (СМШ, II, с. 361).

На позначення вулиці функціонував іменник *стогна*. Із позначкою *заст.* лексема *стогна* зареєстрована в СУМ зі значенням «широкі вулиці, майдани». Паспортизується контекстами з поезій Т. Шевченка: *Не видно ніколи в Іерусалимі, Врата на запорі, неначе чума в Давидовім граді ... засіла на стогнах* (Т. Шевченко).

Слово *майдан* продовжує вживатися в новій українській мові. Його кодифікують лексикографічні праці XIX–XX ст.: *Майдан*: 1) вигінна земля біля міст і сіл; 2) завод селітр. Майдан – велика дорога, що йде повз поселення (Біл.-Нос., с. 218); *Майдан*: 1) площа; 2) лісова поляна; 3) завод для гонки смоли (Грінч., II, с. 398); *Майдан*: 1) велике незабудоване місце в селі або місті, площа // базарна площа, торжище; 2) те саме, що майданчик; пляц; 3) діал. лісова галявина; 4) діал. смолярня; 5) арх. стародавня могила, розкопана згори (СУМ, IV, с. 597). Побутує він у творах Т. Шевченка: *До сходу сонця, ... рано! У Віфлеємі на майдані зійшовся люд; А майдани кров почервонили* (СМШ, I, с. 389).

ДЖЕРЕЛА

СМШ – Словник мови Шевченка. Т. 1–2. Київ : Наукова думка, 1964.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПРАЦІ

Біл.-Нос. – Білецький-Носенко П. П. Словник української мови / підг. до вид. В. В. Німчука. Київ : Наукова думка, 1966. 423 с.

Грінч. – Словарь української мови / за ред. Б. Грінченка. Т. 1–4. Київ : Наукова думка, 1996–1997.

СУМ – Словник української мови: в 11-ти т. / за ред. І. К. Білодіда. Т. 1–11. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ермоленко С. Я. Нариси з української словесності. Київ : Довіра, 1999. 431 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень // Мовознавство. 2001. № 5. С. 48–63.
3. Ставицька Л. Естетика слова в українській поезії (10–30 рр. XX ст.). Київ : Правда Ярославичів, 2000. 156 с.